

مطالعات تاریخ فرهنگی؛ پژوهش‌نامه‌ی انجمن ایرانی تاریخ
سال نهم، شماره‌ی سی‌وپنجم، بهار ۱۳۹۷، صص ۹۳-۱۱۴

نقش شبکه‌های اجتماعی در حافظه تاریخی جامعه ایرانی (مطالعه موردی شبکه اجتماعی تلگرام)

الهه شمس کوشکی^۱، مسعود دادبخش^۲

چکیده

امروزه شبکه‌های اجتماعی به مهد افکار عمومی و ارتباطات میان‌فردی جامعه ایرانی تبدیل شده و از همین رو مورد توجه پژوهشگران بسیاری قرار گرفته‌اند. این شبکه‌ها با تأثیرات اجتماعی متعدد و عمیق، تبدیل به خوراک اطلاعاتی نسل‌های مختلف جامعه شده و عموم مردم غالب داده‌های اطلاعاتی خود را - صحیح یا نا صحیح - از طریق شبکه‌های اجتماعی دریافت می‌کنند. پرسشی که در اینجا مطرح می‌شود آن است که با توجه به میزان اثرگذاری این شبکه‌ها در میان آحاد جامعه، نقش آنها بر حافظه تاریخی جامعه ایرانی تا چه حد بوده است؟ روش تحقیق در این پژوهش از نظر هدف، توسعه‌ای-کاربردی و از نظر زمان گردآوری داده‌ها، پیمایشی-مقطعی است. همچنین در این تحقیق جامعه آماری تمامی کاربران شبکه اجتماعی تلگرام در کل کشور و حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۳۶۰ تعیین شده و نمونه‌ها به روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. در انتها نتایج پژوهش حاضر نشان می‌دهد که از نظر پاسخگویان شبکه‌های اجتماعی با تمامی شاخص‌هایی که حافظه تاریخی را سنجش کردند رابطه معناداری دارد.

واژه‌های کلیدی: شبکه‌های اجتماعی، حافظه تاریخی، جامعه ایرانی، تلگرام

۱. کارشناس ارشد علوم ارتباطات اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، (نویسنده

مسئول). (shams.elaheh@gmail.com)

۲. دانش‌آموخته دکتری رشته تاریخ، دانشگاه خوارزمی. (dadbakhsh.masoud@gmail.com)

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۴/۲۸ تاریخ تأیید: ۱۳۹۷/۹/۲۹

۱. مقدمه

مفهوم حافظه تاریخی^۱ با مفاهیمی مانند حافظه جمعی^۲، حافظه اجتماعی^۳ و یا، به تعبیر دانشمندان حوزه علوم سیاسی، سیاست حافظه^۴ مترادف است و راه‌ها و روش‌هایی را بیان می‌کند که گروه‌ها و ملت‌های مختلف به منظور ایجاد وحدت بیشتر در میان اعضای خود در بیان و بازسازی روایت‌های تاریخی به کار می‌برند.^۵ به طور واضح‌تر، حافظه تاریخی یا حافظه جمعی به بازنمایی حوادث گذشته توسط یک گروه گفته می‌شود، گذشته‌ای که اعضای گروه عموماً در آن سهیم بوده و به طور جمعی آن را یادآوری می‌کنند. حافظه تاریخی هر جامعه یا گروه هویت گروه، شرایط حال و نگرش به آینده اعضای آن گروه یا جامعه را می‌سازد.^۶ به عبارت دیگر، گروه‌های اجتماعی با توجه به نیازهای خود و بر اساس مقتضیات زمان اقدام به بازسازی گذشته می‌کنند و عضویت در هر گروه اجتماعی (مانند نسل، ملت، قومیت، مذهب) تعیین‌کننده‌ی شناخت فرد از اتفاقات گذشته است.^۷ با تعریفی ساده‌تر، حافظه تاریخی عبارت است از مجموعه فرآیندهای یادآوری و فراموشی حوادث که در بین اعضای یک گروه، قوم یا ملت رایج بوده و باعث ایجاد مشترکات فکری و فرهنگی در بین افراد می‌شود و آنان را از نظر اجتماعی به یکدیگر نزدیک‌تر می‌کند. هر فرد به واسطه مجموعه آموزه‌هایی که از جامعه (گروه، قوم و ملت) فراگرفته، به شکل‌های مختلف و از طریق فعالیت‌های یاد آوردن و به فراموشی سپردن اقدام به

1. Historical Memory
2. Collective Memory
3. Social Memory
4. The politics of Memory
5. Kathrine Hit, "Historical Memory," in *International encyclopedia of political Science*, Edited by Bertrand Badie, Dirk Berg-Schlosser, Leonardo Morlino, Sage Publishing.
۶. غلامعباس توسلی، جمال ادهمی، (۱۳۹۱)، «حافظه تاریخی، هویت قومی و جهانی شدن: پژوهش بین‌نسلی در شهر سنج»، *مسائل اجتماعی ایران*، س. ۳، ش. ۲، ص. ۸؛ رنه رومانو، (۱۳۹۱)، «به یاد گذشته: درآمدی بر مطالعه حافظه تاریخی»، ترجمه علیرضا رضایت، *کتاب ماه تاریخ و جغرافیا*، ش. ۱۷۵، ص. ۲۵؛

J. Fentress and C. Wickham, (1992), *Social Memory*, Oxford : Blackwell.

۷. حمید عبداللہی چندانق، و فاطمه یزدان عاشوری، (۱۳۹۲)، «تاریخ معاصر ایران در حافظه جمعی ایرانیان؛ مطالعات بین قومی»، *مطالعات جامعه‌شناختی*، س. ۲۰، ش. ۲، ص. ۴۶.

گزینش و غربال اطلاعات، عواطف، احساسات و رخدادهایی می‌کند که در نهایت به وی «هویت جمعی» می‌دهد، هویتی که فرد را از «من» به «ما» تبدیل می‌کند و این «ما»، «ما»ی زبانی یا قومیتی یا نژادی یا ملی یا مذهبی است.^۱ از همین رو حافظه تاریخی یا حافظه جمعی امری پویا است و غالباً با توجه به نیازهای جامعه تغییر می‌کند.

از سوی دیگر حافظه تاریخی با گروه مرجع دارای یک رابطه دیالکتیکی و چرخه‌ای است که هر یک از طرفین به دیگری هویت می‌دهد و به آن استحکام می‌بخشد. برای مثال، اگر یک خانواده را به عنوان یک گروه مرجع در نظر بگیریم، هر اندازه «خاطرات خانوادگی» ذهنی و مادی (یادها، اشیاء، عکس‌ها و...) بیشتری در آن وجود داشته باشد، می‌توانیم امید بیشتر به تداوم یافتن آن داشته باشیم؛ برعکس هر اندازه انباشت خاطره کمتر یا میزان ذهنیت و مادیات یافتن خاطره‌ها کمتر باشد، آن گروه شکننده‌تر می‌شود.^۲

حافظه تاریخی یک جامعه ارتباط تنگاتنگی با تاریخ شفاهی آن نیز دارد، و هر دوی آنها برگرفته از خاطرات افراد آن جامعه هستند، با این تفاوت که حافظه تاریخی نه تنها خاطرات فردی را در بر گرفته، بلکه خاطرات جمعی و حافظه اجتماعی را نیز در گروه‌ها و جوامع مختلف تشکیل می‌دهد و به جای تمرکز بر داستان و راوی بر چگونگی تشکیل و ساخته شدن خاطرات تمرکز دارد.^۳

با توجه به مطالب ذکر شده، به نظر می‌رسد ورود به عرصه حافظه تاریخی را می‌توان از منظر ارتباطات بین‌نسلی نیز بررسی کرد. حافظه تاریخی هر جامعه در جریان اجتماعی شدن و فرهنگ‌پذیری و در روندی تعاملی از نسلی به نسل دیگر انتقال پیدا می‌کند و تحت تأثیر عوامل متعدد - اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی - به اشکال متفاوتی تفسیر می‌شود و در نهایت به عنصری برای بیان احساس مشترک در میان یک نسل یا گروه تبدیل می‌گردد. از

۱. «حافظه تاریخی یک ملت چگونه شکل می‌گیرد»، ص. ۸.

۲. عاطفه شمس، (۱۳۹۴)، «حافظه تاریخی در گفتگو با ناصر فکوهی، سازوکارهای اجتماعی خاطره و

فراموشی تاریخی»، روزنامه اعتماد، ش. ۳۳۷۷، ص. ۷.

3. Brittney Ann Boss, (2011), "Historical Memory and the representation of history: fogging connections between national historic sites and gender history," *Conserveries memories*, vol. 9, p. 9.

همین رو روایت‌های متفاوت هر نسل از وقایع تاریخی نشان‌دهنده تلاشی است که آن نسل برای تعیین جایگاه خود در عرصه اجتماع انجام می‌دهد.

در جهان معاصر، که موسوم به «عصر اطلاعات و ارتباطات» است و کارکردها و اهمیت رسانه‌ها بر کسی پوشیده نیست، یکی از مهم‌ترین کارکردهای رسانه‌ها، به ویژه شبکه‌های اجتماعی مجازی، اطلاع‌رسانی و پوشش خبری است. این مجموعه‌ها با فراهم آوردن پوشش خبری کامل در زمینه‌های مختلف اعم از اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و... سعی دارند افکار عمومی را به سمت اهداف خود جهت‌دهی کنند. از این رو شناخت نحوه اطلاع‌رسانی شبکه‌های اجتماعی مجازی در خصوص حوادث و تحولات جهانی لازم و ضروری به نظر می‌رسد.^۱

به طور کلی پیدایش تحلیل شبکه اجتماعی یک تلاش بین‌رشته‌ای بوده و مفاهیم آن از تلفیق نظریه‌های اجتماعی با روش‌شناسی کمی، آماری و ریاضی شکل گرفته و گسترش یافته است. مفاهیم اساسی تحلیل شبکه مانند رابطه، شبکه و ساخت، منحصر به رشته خاصی نیست و برآیندی از مطالعات در رشته‌های مختلف است. تحلیل شبکه‌های اجتماعی علاوه بر سروکار داشتن با افراد و سازمان‌ها، به عنوان واحدهای گسسته تحلیل، روی چگونگی ساختار رشته‌ها که اشخاص و روابط میان آنها را تحت تأثیر قرار می‌دهد تمرکز می‌کند.^۲ این شبکه‌ها باعث گسترش ارتباطات و مشارکت‌های اجتماعی می‌شوند و این اتفاق در صورت استفاده درست می‌تواند به توسعه فرهنگی جامعه کمک کند.^۳ همچنین این شبکه‌ها علاوه بر ایجاد ارتباطات و سرگرمی، تبدیل به منبع اصلی اطلاعاتی بخش زیادی از مردم دنیا شده‌اند.

هرچند مسئله حافظه تاریخی قدمتی به عمر تاریخ دارد، اما یادآوری مسائل و حوادث

۱. محمد نصرتی، (۱۳۹۱)، «جشن جهانی شبکه‌های اجتماعی»، *روزنامه اعتماد*، ش. ۲۴۳۱، ص. ۹.

۲. جواد افتاده، (۱۳۹۳)، *تحلیل شبکه‌های اجتماعی همراه با آموزش نرم افزارهای تحلیل شبکه نودایکس ال و گفی*، تهران: ثانیه، ص. ۱۸.

۳. علی اسدی، (۱۳۵۵)، *نقش رسانه‌ها در پشتیبانی توسعه فرهنگی*، تهران: پژوهشکده علوم ارتباطی و توسعه‌ی ایران، ص. ۱۰.

تاریخی محصول عصر مدرن امروزی و تکنولوژی‌های نوین ارتباطی است. شاید تصور بر این باشد که در عصر اطلاعات و ارتباطات گم شدن در بین حوادث و اتفاقات تاریخ با وجود انفجار اطلاعاتی که در حال وقوع است امری طبیعی است، اما محققان این پژوهش درصددند تا این نکته را اثبات کنند که تکنولوژی‌های نوین و به ویژه شبکه‌های اجتماعی سبب شده‌اند با مرور زیاد حوادث و دست به دست شدنش در بین کاربران متعدد هیچ حادثه‌ای در تاریخ گم نشود و بر اثر تکرار مداوم، به غلط یا درست، تبدیل به حافظه تاریخی جامعه ایرانی گردد.

نقش رسانه‌ها در سده معاصر هرروز بیش از پیش برجسته شده است. رسانه ارتباطی تا عمق جوامع نفوذ کرده و از تأثیر بسزا و تعیین‌کننده‌ای در جهت‌دهی به افکار عمومی برخوردار شده است.^۱ امروزه شرح مسائل تاریخی و آنچه در گذر زمان در جوامع مختلف رخ داده برای مخاطبان یکی از ابعاد مهم رسانه‌های ارتباطی در حوزه تاریخ و فرهنگ است. از نظر محققان این پژوهش، رسانه‌های جمعی می‌توانند در بین مخاطبان خود - ملت‌ها و دولت‌ها - حساسیتی برای حفظ وقایع تاریخی به وجود آورند. ایجاد حساسیت برای مراقبت از وقایع تاریخی، که باید از سوی رسانه‌ها دنبال شود، منوط به انتشار اطلاعاتی از وجوه بااهمیت حوادث تاریخی و پوشش خبری رویدادها و وقایعی است که پیرامون حوادث تاریخی روی می‌دهد.

پژوهش پیش رو این موضوع را مطالعه می‌کند که رسانه جمعی تلگرام چگونه اخبار رویدادهای مهم را در زمان‌های مختلف مدیریت کرده است. هدف اصلی این پژوهش مطالعه نحوه و میزان ثبت وقایع و حوادث تاریخی در شبکه‌های اجتماعی از دید کاربران است.

۲. پیشینه پژوهش

مطالعه درباره حافظه تاریخی مردم یک جامعه بحثی نوین است و به نظر می‌رسد ارتباط

---

۱. حسن رستمی و حمید ضیایی‌پرور، (۱۳۸۹)، بررسی پیام‌های ارتباطی: تکنیک تحلیل محتوای رسانه‌های مکتوب، صوتی، تصویری و اینترنتی، تهران: سیما شرق، ص. ۱۳.

نزدیکی با گسترش مفهوم ملی‌گرایی و تاریخ‌نویسی مبتنی بر ملی‌گرایی داشته باشد. از همین رو قدمت این دست پژوهش‌ها به سده ۲۰ میلادی و رواج باورهای ملی‌گرایانه در تشکیل دولت‌مملت‌های جدید می‌رسد.

برای اولین بار فون هوفمانستال^۱ در سال ۱۹۰۲ میلادی از واژه حافظه جمعی به عنوان «نیروی مهارکننده اجداد مرموزمان در درون ما» استفاده کرد، لیکن با انتشار کتاب چارچوب‌های اجتماعی حافظه از موريس هالبواکس^۲ در سال ۱۹۲۵ میلادی این حوزه دچار تحول عظمی شد.^۳

هالبواکس در کتاب دیگر خود تحت عنوان توپوگرافی افسانه‌گونه اناجیل در سرزمین مقدس، که در سال ۱۹۴۱ میلادی به چاپ رسیده، به بررسی حافظه تاریخی و جمعی یک قوم بر پایه داستان‌های عهد عتیق و جدید پرداخته است.^۴ جک لاین اسکات^۵ با همراهی شومن^۶ در پژوهشی تحت عنوان نسل‌ها و حافظه جمعی در سال ۱۹۸۹، حافظه تاریخی مردم آمریکا در مورد وقایع ملی و جهانی را مورد بررسی قرار دادند.^۷ وی چند سال بعد و در سال ۱۹۹۳ با همراهی لیلین زاک^۸ در پژوهشی تحت عنوان حافظه‌های جمعی در بریتانیا و ایالات متحده آمریکا علاوه بر حافظه تاریخی ملت آمریکا، به بررسی حافظه تاریخی مردم بریتانیا نیز پرداخت.^۹ شومن نیز در سال ۲۰۰۴ با همکاری ویلارد راجرز^{۱۰} پژوهش دیگری را درباره حافظه تاریخی مردم آمریکا بر اساس رده‌های مختلف سنی

1. Hugo von Hofmannsthal.

2. Maurice Halbwachs.

۳. محمد مهدی فرزید، و دیگران، (۱۳۹۷)، «حافظه جمعی و هویت ایرانی»، مطالعات ملی، س. ۱۹، ش. ۷۳، ص. ۷.

J. k. Olick, and J. Robbins, (1998), "Social memory studies," *Annual Review of sociology*, Vol. 24, No. 1, p. 105-141.

۴. رک. «تاریخ معاصر ایران در حافظه جمعی ایرانیان؛ مطالعه‌ای بین قومی»، ص. ۴۸-۵۰.

5. J. I. Scott

6. Schuman

7. H. Schuman, and J. Scott, (1989), "Generation and collective Memories," *American Sociological Review*, Vol. 57, p. 359-381.

8. L. zac

9. J. Scott, and L. Zac, (1993), "Collective Memory in Britian and United States," *Public Opinion Quarterly*, Vol. 57, p. 315-331.

10. W. I. Ragers

صورت داده است.^۱ پل ریکور،^۲ فیلسوف شهیر فرانسوی، در آخرین کتاب خود که تحت عنوان *حافظه، تاریخ، فراموشی* در سال ۲۰۰۴ میلادی به زبان انگلیسی ترجمه شده است،^۳ در سه بخش به بررسی نقش حافظه جمعی در یادآوری وقایع تاریخی می‌پردازد. وی در این کتاب تأکید بر آن دارد که هویت اجتماعی هر جامعه در گروی حافظه تاریخی مردم آن جامعه است.^۴

جفری کوبیت،^۵ استاد گروه تاریخ دانشگاه یورک، در کتاب *تاریخ و حافظه*^۶ به روابط میان حافظه فردی و جمعی و ارتباط حافظه تاریخی و هویت جمعی پرداخته است.^۷ بریتنی آن باس نیز در مقاله‌ی «حافظه تاریخی و بازنمایی تاریخ» به اهمیت شناخت مسئله حافظه تاریخی در حفاظت از میراث فرهنگی و اماکن تاریخی پرداخته و اعتقاد دارد که به نمایش گذاشتن خاطرات جمعی افراد یک جامعه روشی مفید برای جذب عموم مردم به گذشته آن جامعه است.^۸ از سوی دیگر کاترین هیت در مقاله‌ی «حافظه تاریخی» مفهوم حافظه تاریخی یا حافظه جمعی را در حوزه‌های علوم سیاسی و علوم اجتماعی مورد بررسی و واکاوی قرار می‌دهد.^۹

برخی از پژوهشگران ایرانی نیز تحقیقاتی را در حوزه حافظه جمعی و تاریخی ملت انجام داده‌اند. احمد سیف در مقاله‌ای تحت عنوان «مورخ کم حافظه و بی حافظگی تاریخی ما» به بررسی معضلات جامعه ایرانی و نداشتن حافظه تاریخی صحیح میان عامه مردم و حتی بخشی از مورخان می‌پردازد و تکرار وقایع تاریخی در کشور را ناشی از این امر

1. H. Schuman, and W. L. Rodgers, (2004), "Cohorts, Chornology and Collective Memories," *Public Opinion Quarterly*, Vol. 68, No. 2, p. 215-274.

2. Paul Ricoeur

۳. نسخه اصلی کتاب در سال ۲۰۰۰ و به زبان فرانسه به چاپ رسیده است.

۴. رک.

Paul Ricoeur, (2004), *Memory, History, Forgetting*, The University of Chicago Press.

5. Geoffrey Cubitt

6. *History and Memory*

۷. مرضیه سلیمانی، (۱۳۹۱)، «دو کتاب درباره حافظه تاریخی»، کتاب *ماه تاریخ و جغرافیا*، ش. ۱۷۵،

ص. ۵۰.

8. "Historical Memory and the representation of history: fogging connections between national historic sites and gender history."

9. "Historical Memory."

می‌داند. سیف معتقد است که تمامی کشورهای دارای حکومت‌های خودکامه از معضل کمبود حافظه تاریخی رنج می‌برند که بخش وسیعی از این اتفاق ناشی از تمایل حکومت‌های آنان به ساده‌انگاری تاریخ است.^۱ احمد اشرف در مقاله «تاریخ، خاطره، افسانه»^۲ به بررسی تفاوت‌های میان افسانه‌سرایی‌های قدیمی و تاریخ‌نویسی نوین پرداخته است. طبق اعتقاد وی «حافظه تاریخی» در گذشته بیشتر به مفهوم «حافظه دینی و قومی» بوده، اما برجسته‌ترین تجلی آن در عصر جدید مفهوم «حافظه ملی» است.^۳ پژوهشگران دیگری نیز در حوزه حافظه تاریخی یا حافظه جمعی به تحقیق و تفحص پرداخته‌اند،^۴ لیکن هیچ پژوهشی در ایران تا به امروز به طور دقیق و مشخص به بررسی نقش شبکه‌های اجتماعی بر روی حافظه‌ی تاریخی مردم ایران نپرداخته است. در سایر کشورها تحقیقاتی درباره نقش رسانه‌ها بر روی حافظه تاریخی جامعه صورت گرفته است و این پژوهش‌ها بیشتر در باب نقش‌آفرینی رسانه‌های جمعی در زمینه‌ی شناخت تاریخی مردم یک جامعه نظریه‌پردازی کرده‌اند. برای مثال، در تحقیقی جامع در کشور مکزیک، پژوهشگران به

۱. احمد سیف، (۱۳۷۸)، «مورخ کم حافظه و بی حافظگی تاریخی ما»، *اطلاعات سیاسی*، ش. ۱۳۹-۱۴۰، ص. ۹۰-۱۰۳.

۲. احمد اشرف، (۱۳۸۸)، «تاریخ، خاطره، افسانه»، *بخارا*، ش. ۷۱، ص. ۱۷۲-۱۹۲.

۳. همان، ص. ۱۸۲.

۴. برای مثال می‌توان از پژوهش‌های زیر نام برد:

مهرداد نورایی، (۱۳۸۳)، «هویت و حافظه جمعی»، *اطلاعات سیاسی-اقتصادی*، ش. ۲۰۸-۲۰۷؛ نعمت‌الله فاضلی، (۱۳۹۱)، «حافظه تاریخی»، *کتاب ماه تاریخ و جغرافیا*، ش. ۱۷۵؛ ابراهیم موسی‌پور، (۱۳۹۱)، «حافظه تاریخی تسامح اصطلاحی یا سوء تفاهم؟»، *کتاب ماه تاریخ و جغرافیا*، ش. ۱۷۵؛ حبیب‌الله اسماعیلی، (۱۳۹۱)، «حافظه تاریخی ایرانیان»، *کتاب ماه تاریخ و جغرافیا*، ش. ۱۷۵؛ رنه رومانو، (۱۳۹۱)، «به یاد گذشته: درآمدی بر مطالعه حافظه تاریخی»، *ترجمه علیرضا رضایت، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا*، ش. ۱۷۵؛ محمد مهدی فرزید و دیگران، (۱۳۹۷)، «حافظه جمعی و هویت ایرانی»، *مطالعات ملی*، ش. ۷۳؛ علی کریمی، (۱۳۹۲)، «حافظه جمعی و فرآیند هویت‌یابی: تأملاتی سیاست‌گذارانه»، *مطالعات ملی*، ش. ۵۴؛ حمید عبداللهی چندانق، و فاطمه یزدان عاشوری، (۱۳۹۲)، «تاریخ معاصر ایران در حافظه جمعی ایرانیان؛ مطالعه‌ای بین قومی»، *مطالعات جامعه‌شناختی*، ش. ۴۳.

بررسی تجربی حافظه تاریخی سه نسل از مردم جامعه پرداخته‌اند. این تحقیق نشان می‌دهد که چگونه طبقه اجتماعی، جنسیت، سن و تکنولوژی‌های مختلف رسانه‌ای مانند رادیو، تلویزیون و اینترنت با شکل حافظه تاریخی ارتباط دارد.^۱

۳. بستر نظری: رویکرد ساختاری-کارکردی رسانه‌ها و حوزه عمومی هابرماس
در این تحقیق از نظریه‌های رویکرد ساختاری-کارکردی رسانه‌ها و حوزه عمومی هابرماس استفاده شده و تکیه‌گاه پژوهش حاضر نظریات مذکور است. در اینجا ما به کاوش نقش تکنولوژی در حفظ و انتقال تاریخ و فرهنگ می‌پردازیم. از این رو نگاهی به نظریه رویکرد ساختاری-کارکردی می‌اندازیم، چراکه رسانه‌ها را ارتباط‌دهنده و انتقال‌دهنده فرهنگ می‌داند.

رویکرد ساختاری-کارکردی نظریه‌ای است که ریشه آن را باید در جامعه‌شناسی جستجو کرد. این رویکرد به این امر تمایل دارد که همه رخدادها و فعالیت‌های نهادینه شده را بر اساس نیازهای جامعه توجیه کند. لذا این رویکرد فعالیت رسانه‌های همگانی در جامعه را رفع نیازهایی چون «تداوم»، «نظم»، «یکپارچگی»، «انگیزه»، «هدایت» و «سازگاری» می‌داند. از این دیدگاه، جامعه از عناصر مختلفی که بر یکدیگر متکی هستند تشکیل شده که به صورت یک نظام در محیط خود فعالیت می‌کند. رسانه‌های همگانی یکی از عناصر زیرمجموعه نظام محسوب می‌شوند. هر یک از این عناصر در کل نظام کارکرد ویژه‌ای دارد و به نحوی به رفع نیازهای آن می‌پردازد. زندگی اجتماعی سازمان‌یافته نیاز به همکاری مداوم و مستمر بین بخش‌های مختلف آن در محیط اجتماعی دارد. رسانه‌های همگانی بر اساس این رویکرد بخش‌های مختلف نظام را به یکدیگر مرتبط می‌سازند و از این طریق نظم و یکپارچگی درونی نظام را تضمین می‌کنند و ظرفیت پاسخگویی آن را در بحران‌ها بر اساس واقعیت‌ها افزایش می‌دهند. سازوکارهایی که بر اساس آنها رسانه‌ها به جامعه کمک می‌رسانند، قبل از هر چیز، تقاضاها و نیازهایی است که شهروندان چه به

1. Margarita Maass, and Jorge A. Gonzalez, (2005), "Technology, global flows and local memories: Media generations in 'global' Mexico," *Global Media and Communication*, Vol. 1, No. 2, pp. 167-184.

صورت فردی و چه به صورت جمعی در جامعه احساس می‌کنند. با پاسخی که رسانه‌ها به هر یک از تقاضاها به طور جداگانه می‌دهند جامعه نیز از فواید آن بهره‌مند می‌شود. بدین ترتیب نظریه ساختاری-کارکردی هیچ‌گونه فرضیه‌ای را دائر بر نقش هدایت‌کننده ایدئولوژیک رسانه‌ها مطرح نمی‌کند، ولی رسانه‌ها را به طور اساسی «خود-رهبری» و «خود-تصحیح‌کننده» در نظر می‌گیرد، که اینها در چارچوب بعضی قواعد نهادینه‌شده انجام می‌پذیرد که از نظر سیاسی درباره آنها وفاق وجود دارد. رویکرد ساختاری-کارکردی نسبت به نقش رسانه‌ها به عنوان یک سازوکار هماهنگ‌کننده اجتماعی دارای تمایلات محافظه‌کارانه است.^۱

برای درک بیشتر کارکردها درباره بعضی از کارکردهای عمده رسانه‌ها در زیر توضیح بیشتری داده می‌شود:

کارکرد ارتباط‌دهنده:^۲ یکی از کارکردهای اجتماعی رسانه‌ها کارکرد ارتباط دادن است. رسانه‌ها به انتخاب مسائل و به تعبیر اطلاعاتی می‌پردازند که از محیط جامعه دریافت می‌کنند. رسانه‌های همگانی معمولاً به نقد و ارزیابی و حتی انتقاد می‌پردازند و گاهی نیز پیشنهادهای آنها جنبه آمرانه دارد، مانند این که شخص چگونه باید در برابر حوادث از خود عکس‌العمل نشان دهد.

کارکرد منتقل‌کننده فرهنگ: یکی دیگر از کارکردهای رسانه‌ها انتقال اطلاعات، ارزش‌ها و هنجارها از یک نسل به نسل دیگر است. بدین وسیله رسانه‌ها به یگانگی و انسجام اجتماعی و گسترش آن کمک می‌کنند و اساس تجربیات مشترک را توسعه می‌دهند.^۳

نظریه حوزه عمومی هابرماس نیز به عنوان یکی از نظریه‌های مرتبط با این پژوهش مطرح است که یکی از مهم‌ترین تلاش‌های نظری برای بررسی تأثیر رسانه‌ها در تغییرات سیاسی و اجتماعی است. حوزه عمومی^۴ در واقع ایده یا مفهومی هنجاری است که در چارچوب کلی نظریه هابرماس درباره کنش ارتباطی و اخلاق گفت‌وگو جای دارد. از

۱. هرمز مهرداد، (۱۳۷۹)، *مقدمه‌ای بر نظریات و مفاهیم ارتباط جمعی*، تهران: فاران، ص. ۷۴.

2. Correlation

۳. همان، ص. ۷۸-۷۹.

4. Public Sphere

دیدگاه هابرماس^۱ حوزه عمومی بخشی از حیطه اجتماعی است که در آن شهروندان می‌توانند به تبادل نظر درباره موضوعات و مسائل مهم مربوط به خیر عمومی بپردازند. نتیجه این امر شکل‌گیری افکار عمومی است.^۲ هابرماس خود حوزه عمومی را چنین تعریف می‌کند: «مقصود ما از حوزه عمومی، قبل از هر چیز، قلمرویی از زندگی اجتماعی است که در آن آنچه به افکار عمومی منجر می‌شود می‌تواند شکل بگیرد.»^۳

صرف نظر از نقدهایی که بر نظریه حوزه عمومی هابرماس شده است، امروزه عده‌ای معتقدند که فناوری‌های نوین ارتباطی و به ویژه اینترنت می‌تواند حوزه عمومی را مجدداً در تاریخ احیا کند و به شکل‌گیری حوزه عمومی مجازی منجر شود. در حالت خوش‌بینانه اگر مؤلفه‌های اساسی حوزه عمومی را «گفت‌وگو»، «افکار عمومی» و «کنش» بدانیم، اینترنت بستر مناسبی برای ظهور و تجلی هر یک از اینها است. شهروندان می‌توانند از طریق اینترنت به «گفت‌وگو» پیرامون مسائل مورد علاقه بپردازند و از این طریق «افکار عمومی» به عنوان صدای مردم شکل بگیرد، و هر یک می‌توانند در مخالفت یا موافقت با یک مسئله و موضوع اجتماعی و سیاسی دست به «کنش» مناسب بزنند.^۴

به عقیده هابرماس در صورت گسترش تعداد افراد و اشخاصی که حوزه عمومی یا اجتماعی را تشکیل می‌دهند، به عبارت دیگر، در صورت گسترده بودن حوزه عمومی، ارتباط و مفاهمه میان آنان مستلزم ابزار معینی برای پراکنش و انتشار عقیده^۵ و تاثیرگذاری است. زیرا با توجه به گستردگی حوزه عمومی و افزایش تعداد افراد خصوصی که در کنار هم گرد آمده و با تشکیل اجتماع عرصه فعالیت‌های عمومی خود را گسترش داده و تلاش می‌کنند تا منافع عمومی را با جدیت بیشتری دنبال کنند، اصلی‌ترین چیزی که این افراد به آن نیاز خواهند داشت گسترش ارتباط و مفاهمه در میان آنان است، به نحوی که میزان

1. Jurgen Habermas

۲. یورگن هابرماس، (۱۳۹۲)، *دگرگونی ساختاری حوزه عمومی: کاوشی در باب جامعه بورژوازی*، ترجمه جمال محمدی، تهران: افکار، ص. ۸۶.

3. Habermas, J., (1989), *The structural Transformation of the Public Sphere*, Cambridge: MIT University Press, P, 27.

۴. سید محمد مهدی‌زاده، (۱۳۸۳)، «اینترنت و حوزه عمومی»، *رسانه*، ش. ۵۹، ص. ۱۲۰.

5. Dissemination

نفوذ ارتباطات و مفاهمه در میان آنها به نحو احسن افزایش یابد و در تمامی حوزه‌های مذکور نفوذ کند. اما خود این گسترش و پراکنش ارتباطات مستلزم وجود ابزار، امکانات و دستگاه‌های خاصی است که در هر زمان با توجه به رشد و پیشرفت علم و تکنولوژی و دانش بشری متفاوت خواهد بود. بر این اساس، می‌توان نتیجه گرفت که «حوزه عمومی» مقوله‌ای منحصر به زمان حاضر نیست، بلکه در گذشته‌های دور نیز می‌توان از آن سراغ گرفت. امروزه با توجه به گسترش و رشد عظیم تکنولوژی و علم، ابزار و امکانات پراکنش ارتباطات نیز گسترش یافته‌اند، که می‌توان به روزنامه‌ها، نشریات، رادیو، تلویزیون، سینما، ویدئو، ماهواره‌ها، شبکه‌های اینترنت، کامپیوتر و... به عنوان مهم‌ترین ابزارهای حوزه عمومی اشاره کرد.^۱

یکی از موضوعات مهم در حوزه عمومی ابزارهای ارتباطی این حوزه است. از دیدگاه هابرماس، از آنجا که محدوده جامعه جدید فقط امکان حضور فیزیکی تعداد نسبتاً کمی از شهروندان را امکان‌پذیر می‌سازد، رسانه‌های همگانی به نهادهای اصلی حوزه عمومی تبدیل شده‌اند.^۲ در صورت گسترده بودن حوزه عمومی، ارتباط و مفاهمه میان افراد، مستلزم ابزار معینی برای پراکنش و انتشار عقیده و اثرگذاری است. ابزارهای ارتباطی حوزه عمومی به دو بخش اطلاعات و رسانه‌ها تقسیم می‌شوند. رسانه‌ها امکان برقراری ارتباط را مهیا می‌سازند و اطلاعات موجود را به اشتراک می‌گذارند. بر این اساس، در عصر اطلاعات مهم‌ترین رسانه فن‌آوری نوین اطلاعات و ارتباطات است، که تحولات بنیادین در تمامی ابعاد قلمرو حیات بشری ایجاد کرده است.^۳

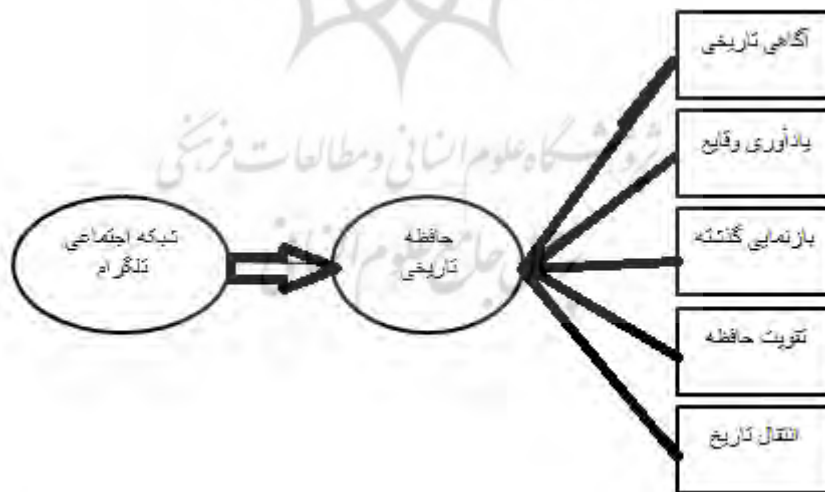
۱. حسینعلی نودری، (۱۳۹۳)، *بازخوانی هابرماس*، تهران: چشمه، ص. ۴۶۷.

۲. پیتر دالگران، (۱۳۸۵)، *تلویزیون و گستره عمومی؛ جامعه مدنی و رسانه‌های گروهی*، ترجمه مهدی شفق، تهران: ترمه، ص. ۱۹.

۳. یورگن هابرماس، (۱۳۸۰)، *جهانی شدن و آینده دموکراسی - منظومه پساملی*، ترجمه کمال پولادی، تهران: مرکز، ص. ۱۱۷.

۴. روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش از نظر هدف توسعه‌ای-کاربردی و از نظر زمان گردآوری داده‌ها پیمایشی-مقطعی است که داده‌های به‌دست آمده از پرسش‌نامه‌های^۱ جمع‌آوری شده را مورد بررسی قرار می‌دهد. همچنین از نظر تقسیم‌بندی بر اساس مسئله تحقیق در زمره تحقیقات توصیفی و همبستگی قرار می‌گیرد؛ زیرا در حقیقت پژوهشگران این تحقیق پس از مطالعه تأثیرات شبکه اجتماعی تلگرام بر حافظه تاریخی اقدام به بررسی و تحلیل یافته‌های تحقیق کردند. جامعه آماری تحقیق نیز کل کاربران تلگرام در کشور است، که با استفاده از فرمول کوکران حجم نمونه ۳۶۰ تعیین شد، و نمونه‌ها به روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. همچنین برای جمع‌آوری اطلاعات از پرسش‌نامه‌ی محقق‌ساخته استفاده شد. جهت تقویت روایی آن از نظرهای اساتید و کارشناسان این حوزه استفاده شده است. از طرفی برای سنجش پایایی پرسش‌نامه از آزمون آلفای کرونباخ استفاده کرده‌ایم. مؤلفه‌هایی که پژوهشگران برای بررسی حافظه تاریخی در نظر گرفتند در مدل زیر به نمایش درآمده است.

۱. نمونه پرسشنامه در بخش پیوست این مقاله آمده است.

۵. یافته‌های تحقیق

جدول ۱. فراوانی و درصد فراوانی متغیرهای زمینه‌ای تحقیق

متغیرها	فراوانی	درصد فراوانی
زن	۲۱۶	۶۰.۰
مرد	۱۴۴	۴۰.۰
۲۱ تا ۳۰ سال	۹۹	۲۷.۵
۳۱ تا ۴۰ سال	۲۱۰	۵۸.۳
۴۱ تا ۵۰ سال	۳۱	۸.۶
بیشتر از ۵۰ سال	۲۰	۵.۶
دیپلم و زیر دیپلم	۲۸	۷.۸
فوق دیپلم	۱۰	۲.۸
لیسانس	۱۰۹	۳۰.۳
فوق لیسانس	۱۶۰	۴۴.۴
دکتری	۵۳	۱۴.۷
کمتر از ۲ ساعت	۶۹	۱۹.۲
بین ۲ تا ۴ ساعت	۱۴۵	۴۰.۳
بین ۴ تا ۶ ساعت	۹۸	۲۷.۲
بین ۶ تا ۸ ساعت	۲۵	۶.۹
بیشتر از ۸ ساعت	۲۳	۶.۴
دانشجو	۹۳	۲۵.۸
خانه‌دار	۳۷	۱۰.۳
کارمند	۲۱۶	۶۰.۰
بیکار	۶	۱.۷
سایر	۸	۲.۲
جمع	۳۶۰	۱۰۰

نقش شبکه‌های اجتماعی در حافظه تاریخی جامعه ایران | ۱۰۷

نتایج توصیفی تحقیق (جدول ۱) نشان داد که ۶۰ درصد پاسخگویان زن و ۴۰ درصد مرد بوده‌اند. بیشترین فراوانی از نظر سن مربوط به افراد ۳۱ تا ۴۰ سال (۵۸,۳ درصد) و از نظر تحصیلی مربوط به افراد فوق لیسانس (۴۴,۴ درصد) بوده است. همچنین فراوانی افراد کارمند (۶۰ درصد) از سایر مشاغل بیشتر بوده و بیشترین بازه زمانی استفاده از تلگرام که از طرف کاربران به آن اشاره شده نیز بین ۲ تا ۴ ساعت بوده که شامل حدود ۴۰ درصد از این افراد می‌شود.

جدول ۲. وضعیت میانگین مؤلفه‌های حافظه تاریخی

انحراف معیار	میانگین	
۴.۱۶	۱۵.۲۱	آگاهی تاریخی
۴.۱۲	۱۴.۷۶	یادآوری وقایع
۳.۴۴	۱۲.۳۳	بازنمایی گذشته
۳.۸۰	۱۶.۵۵	تقویت حافظه
۳.۷۶	۱۳.۴۵	انتقال تاریخ و فرهنگ

نتایج توصیفی تحقیق (جدول ۲) نشان داد که در بین مؤلفه‌های حافظه تاریخی، مؤلفه تقویت حافظه دارای بالاترین میانگین (۱۶,۵۵) از دید کاربران بوده است.

جدول ۳. نتایج آزمون تی تک‌نمونه‌ای جهت بررسی رابطه شبکه‌های اجتماعی با مؤلفه‌های حافظه تاریخی

مؤلفه‌ها	t	درجه آزادی	سطح معناداری	تفاوت میانگین‌ها
آگاهی تاریخی	۵۵.۶۷	۳۵۹	۰,۰۰۱	۱۲.۲۱
یادآوری وقایع	۵۴.۰۹	۳۵۹	۰,۰۰۱	۱۱.۷۶
بازنمایی گذشته	۵۱.۳۹	۳۵۹	۰,۰۰۱	۹.۳۳
تقویت حافظه	۶۷.۶۲	۳۵۹	۰,۰۰۱	۱۳.۵۵
انتقال تاریخ و فرهنگ	۵۲.۶۷	۳۵۹	۰,۰۰۱	۱۰.۴۵

جهت بررسی رابطه بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی و حافظه تاریخی از آزمون تی تک‌نمونه‌ای استفاده شد (جدول ۳). نتایج آزمون نشان داد که شبکه‌های اجتماعی از نظر پاسخگویان با آگاهی تاریخی، یادآوری وقایع، بازنمایی گذشته و تقویت حافظه رابطه معناداری دارد ($P < 0.05$).

۶. بحث و نتیجه‌گیری

مارشال مک‌لوهان^۱ استدلال می‌کند که بشر در طول اعصار و قرون ثابت کرده که همیشه تحت تأثیر رسانه‌ها قرار می‌گیرد و به گونه‌ای ناخودآگاه در برابر آنها کرخت می‌شود. در واقع قدرت شکل‌دهی رسانه‌ها در خود آنها مستقر است.^۲ از این رو می‌توان از پذیرش تأثیر سیاسی رسانه‌ها از سوی جوامع مدرن غربی امروزی به تأثیرات اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و... آنها نیز در طول اعصار مختلف و نیز در جامعه ایرانی پی برد.

نتایج این تحقیق نشان داد که شبکه‌های اجتماعی از نظر پاسخگویان با آگاهی تاریخی رابطه معناداری دارد. آگاهی تاریخی در دو سطح فردی و جمعی قابل درک است. از لحاظ فردی، گذشته مورد نظر همان خاطره است، و از نظر جمعی، تاریخ هر فرد و گروه تداوم خود را بر خاطره و تاریخ استوار می‌کند. هر دو شکل آگاهی تاریخی در ارتباط تنگاتنگ با مفهوم زمان است. زمان به صورت جریانی پیوسته ترکیبی از دو عنصر مهم بودن و شدن است که حال و آینده فرد و اجتماع را با گذشته پیوند می‌زند. در طول زمان افراد از اتفاقاتی که در ظرف زمانی دیگری رخ داده است آگاهی می‌یابند، و این آگاهی تاریخی نیازمند امکاناتی است که بتواند محدودیت دسترسی به اطلاعات ثبت‌شده در زمان‌های گذشته را برطرف سازد و دسترسی فرد به تاریخ گذشته و آگاهی از آن را فراهم آورد. کتاب‌ها و مجلات تاریخی و رسانه‌هایی همچون رادیو و تلویزیون ابزار خوبی برای افزایش آگاهی تاریخی شهروندان هستند. اما امروزه شبکه‌های اجتماعی و ویژگی‌هایی که دارند دسترسی کاربران را به اطلاعات تاریخی و حوادث و اتفاقاتی که در ظرف زمانی

1. Marshall McLuhan

۲. مارشال مک‌لوهان، (۱۳۷۷)، برای درک رسانه‌ها، ترجمه سعید آذری، تهران: مرکز تحقیقات، مطالعات و سنجش برنامه‌ای صدا و سیما، ص. ۲۰.

دیگری روی داده است بیشتر فراهم می‌کنند.

همچنین نتایج تحقیق نشان داد که شبکه‌های اجتماعی از نظر پاسخگویان با یادآوری وقایع رابطه معناداری دارد. وقایع معمولاً پس از وقوع بر اساس درجه اهمیتشان در حافظه کوتاه مدت و یا بلندمدت افراد طبقه‌بندی می‌شوند. حافظه توانایی ذخیره‌سازی تجربه و یادآوری آن است. این اطلاعات در مواقع لزوم در ذهن یادآوری می‌شود. ذهن برای یادآوری اتفاقات معمولاً نیازمند تحریک از طرف منبع بیرونی است. منابع بیرونی می‌توانند عکس‌ها، رسانه‌ها، موسیقی و یا داستان باشند که با تأثیر بر حافظه تصویری بر یادآوری وقایع خاص تأثیرگذار است. با استفاده از یادآوری وقایع و حافظه تاریخی می‌توان به مقایسه نسل‌ها با یکدیگر پرداخت و نحوه عملکرد طبقات مختلف جامعه را در طول تاریخ بررسی کرد. شبکه‌های اجتماعی با امکانات چندرسانه‌ای خود به راحتی با ارائه عکس، فیلم، متن و تصویر می‌توانند اتفاقات تاریخی را در ذهن مخاطب یادآوری کنند.

نتیجه بعدی تحقیق نشان داد که شبکه‌های اجتماعی از نظر پاسخگویان با بازنمایی گذشته رابطه معناداری دارند. حافظه تاریخی به بازنمایی گروه از گذشته‌اش گفته می‌شود، گذشته‌ای که عموماً در آن سهیم‌اند. حفظ و بازیابی تجارب گذشته در ذهن انسان با فرایند یاد آوردن و برعکس آن فراموشی قابل تطبیق است. تاریخ نیز بازنمایی داستان تجربیات انسانی از طریق واسطه‌های مختلف و به وسیله مورخ است. شبکه‌های اجتماعی این قابلیت را دارند که به بازنمایی گذشته بپردازند و گذشته را دوباره با استفاده از امکانات موجود بازسازی کنند.

نتایج تحقیق نشان داد که شبکه‌های اجتماعی از نظر پاسخگویان با تقویت حافظه رابطه معناداری دارند. از یاد، خاطره و یا حافظه به عنوان توانایی انسان در یاد آوردن نام برده شده است. حواس انسان با دریافت اطلاعات از محیط اطراف و طبقه‌بندی و ثبت اطلاعات در حافظه باعث می‌شود تا در زمان نیاز فرد بتواند اطلاعات مورد نیاز خود را به خاطر بیاورد و از آنها در فعالیت‌ها و تصمیم‌گیری‌های خود بهره‌مند گردد. گاهی حافظه نیازمند کمک و همراهی برای به یادآوری بهتر و کامل‌تر اتفاقات تاریخی است. شبکه‌های اجتماعی با ابزار و امکانات خود برای یادآوری اتفاقات به حافظه یاری می‌رسانند و زمینه تقویت حافظه را فراهم می‌سازند.

منابع و مأخذ

- اسدی، علی، (۱۳۵۵)، نقش رسانه‌ها در پشتیبانی توسعه‌ی فرهنگی، تهران: پژوهشکده علوم ارتباطی و توسعه‌ی ایران.
- اسماعیلی، حبیب‌الله، (آذر ۱۳۹۱)، «حافظه تاریخی ایرانیان»، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، ش. ۱۷۵، ص. ۲-۵.
- اشرف، احمد، (۱۳۸۸)، «تاریخ، خاطره، افسانه»، بخارا، ش. ۷۱، ص. ۱۹۲-۱۷۲.
- افتاده، جواد، (۱۳۹۳)، تحلیل شبکه‌های اجتماعی همراه با آموزش نرم‌افزارهای تحلیل شبکه نودایکس ال و گفی، تهران: ثانیه.
- توسلی، غلامعباس، و جمال ادهمی، (۱۳۹۱)، «حافظه تاریخی، هویت قومی و جهانی شدن: پژوهش بین‌نسلی در شهر سنندج»، مسائل اجتماعی ایران، س. ۳، ش. ۲، ص. ۷-۳۸.
- دالگران، پیتر، (۱۳۸۵)، تلویزیون و گستره عمومی؛ جامعه مدنی و رسانه‌های گروهی، ترجمه مهدی شفق، تهران: ترمه.
- رستمی، حسن، و حمید ضیایی‌پور، (۱۳۸۹)، بررسی پیام‌های ارتباطی: تکنیک تحلیل محتوای رسانه‌های مکتوب، صوتی، تصویری و اینترنتی، تهران: سیما شرق.
- رومانو، رنه، (آذر ۱۳۹۱)، «به یاد گذشته: درآمدی بر مطالعه حافظه تاریخی»، ترجمه علیرضا رضایت، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، ش. ۱۷۵، ص. ۲۵-۲۸.
- سیف، احمد، (فروردین و اردیبهشت ۱۳۷۸)، «مورخ کم‌حافظه و بی‌حافظگی تاریخی ما»، اطلاعات سیاسی، ش. ۱۳۹-۱۴۰، ص. ۹۰-۱۰۳.
- شمس، عاطفه، (۱۳۹۴)، «حافظه تاریخی در گفتگو با ناصر فکوهی، سازوکارهای اجتماعی خاطره و فراموشی تاریخی»، روزنامه اعتماد، ش. ۳۳۷۷، ص. ۸.
- عبداللهی چندانق، حمید، و فاطمه یزدان‌عاشوری، (۱۳۹۲)، «تاریخ معاصر ایران در حافظه جمعی ایرانیان؛ مطالعات بین قومی»، مطالعات جامعه‌شناختی، س. ۲۰، ش. ۲.
- فاضلی، نعمت‌الله، (آذر ۱۳۹۱)، «حافظه تاریخی»، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، ش. ۱۷۵، ص. ۶-۱۱.
- فرزید، محمد مهدی، احمد جانعلیزاده، و حیدر چوب‌بستی، (۱۳۹۷)، «حافظه جمعی و هویت ایرانی»، مطالعات ملی، ش. ۷۳، ص. ۳-۲۰.
- کریمی، علی، (۱۳۹۲)، «حافظه جمعی و فرآیند هویت‌یابی: تأملاتی سیاست‌گذارانه»، مطالعات ملی، ش. ۵۴، ص. ۳-۲۶.

نقش شبکه‌های اجتماعی در حافظه تاریخی جامعه ایران | ۱۱۱

- مرضیه سلیمانی، (آذر ۱۳۹۱)، «دو کتاب درباره حافظه تاریخی»، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، ش. ۱۷۵، ص. ۴۸-۵۰.
- مک‌لوهان، مارشال، (۱۳۷۷)، برای درک رسانه‌ها، ترجمه سعید آذری، تهران: مرکز تحقیقات، مطالعات و سنجش برنامه‌ای صدا و سیما.
- مهدی‌زاده، سید محمد، (۱۳۸۳)، «اینترنت و حوزه عمومی»، رسانه، ش. ۵۹، ص. ۱۱۱-۱۳۱.
- مهرداد، هرمز، (۱۳۷۹)، مقدمه‌ای بر نظریات و مفاهیم ارتباط جمعی، تهران: فاران.
- موسی‌پور، ابراهیم، (آذر ۱۳۹۱)، «حافظه تاریخی تسامح اصطلاحی یا سوء تفاهم؟»، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، ش. ۱۷۵، ص. ۱۲-۱۶.
- نصرتی، محمد، (۱۳۹۱)، «جشن جهانی شبکه‌های اجتماعی»، روزنامه اعتماد، ش. ۲۴۳۱، ص. ۹.
- نوذری، حسینعلی، (۱۳۹۳)، بازخوانی هابرماس، تهران: چشمه.
- نورایی، مهرداد، (۱۳۸۳)، «هویت و حافظه جمعی»، اطلاعات سیاسی-اقتصادی، ش. ۲۰۷-۲۰۸، ص. ۱۱۳-۱۲۲.
- هابرماس، یورگن، (۱۳۸۰)، جهانی شدن و آینده دموکراسی - منظومه پساملی، ترجمه کمال پولادی، تهران: مرکز.
- هابرماس، یورگن، (۱۳۹۲)، دگرگونی ساختاری حوزه عمومی: کاوشی در باب جامعه بورژوازی، ترجمه جمال محمدی، تهران: افکار.
- Boss, Brittney Ann, (2011), "Historical Memory and the representation of history: fogging connections between national historic sites and gender history," *Conserveries memorielles*, Vol. 9.
- Fentress, J., and C. Wickham, (1992), *Social Memory*, Oxford: Blackwell.
- Habermas, J., (1989), *The Structural Transformation of the Public Sphere*, Cambridge: MIT Press.
- Hit, Kathrine, "Historical Memory," in *Internatinal Encylopedeia of Political Science*, Edited by Bertrand Badie, Dirk Berg-Schlosser, Leonardo Morlino, Sage Publishing.
- Maass, Margarita, and Jorge A. Gonzalez, (2005), "Technology, global flows and local memories: Media generations in 'global' Mexico," *Global Media and Communication*, Vol. 1, No. 2.
- Olick, J. K., and J. Robbins, (1998), "Social memory studies," *Annual Review of Sociology*, Vol. 24, No. 1, p. 105-141.
- Ricoeur, Paul, (2004), *Memory, History, Forgetting*, University of Chicago Press.
- Schuman, H., and J. Scott, (1998), "Generation and Collective Memories," *American Sociological Review*, Vol. 57, p. 359-381.
- Schuman, H., and W. L. Rodgers, (2004), "Cohorts, Chornology and Collective Memories," *Public Opinion Quarterly*, Vol. 68, No. 2, p. 215-274.
- Scott, J., and L. Zac, (1993), "Collective Memory in Britian and United States," *Public Opinion Quarterly*, Vol. 57, p. 315-331.

پیوست: پرسش‌نامه به کاررفته در پژوهش

۱. جنسیت: الف) زن (ب) مرد
  ۲. سن: ۲۰ سال و کمتر ۲۱-۳۰ ۳۱-۴۰ ۴۱-۵۰ بالاتر از ۵۰
  ۳. میزان تحصیلات: دیپلم و زیردیپلم فوق دیپلم لیسانس فوق لیسانس دکتری
  ۴. میزان استفاده از شبکه اجتماعی تلگرام: کمتر از ۲ ساعت بین ۲ تا ۴ ساعت بین ۴-۶ ساعت بین ۶-۸ ساعت بیشتر از ۸ ساعت
  ۵. شغل: آزاد محصل دانشجو کارگر کارمند خانه‌دار سایر
- به نظر شما شبکه‌های اجتماعی (از جمله تلگرام) چه تأثیری بر هر یک از مؤلفه‌های زیر دارند؟

آگاهی تاریخی:

- ۱- افزایش توجه به هویت ملی و میهنی
خیلی کم کم متوسط زیاد خیلی زیاد
  - ۲- احساس دلبستگی به شکست‌ها، پیروزی‌ها، شیرینی‌ها و تلخی‌های تاریخ کشور
خیلی کم کم متوسط زیاد خیلی زیاد
  - ۳- ایجاد پیوند بین نسل‌های مختلف کشور
خیلی کم کم متوسط زیاد خیلی زیاد
  - ۴- ایجاد مجموعه‌ای از تعهدها و وظیفه‌ها نسبت به کشور
خیلی کم کم متوسط زیاد خیلی زیاد
  - ۵- اهمیت دادن به وقایع تاریخی
خیلی کم کم متوسط زیاد خیلی زیاد
- یادآوری وقایع:
- ۱- آگاهی از حوادث مهم و شخصیت‌های تاریخی
خیلی کم کم متوسط زیاد خیلی زیاد

- ۲- جلوگیری از بحران هویت ملی و پناه بردن به تاریخ و ذکر افتخارات تاریخی
خیلی کم کم متوسط زیاد خیلی زیاد
- ۳- نقل و بیان خاطرات قومی
خیلی کم کم متوسط زیاد خیلی زیاد
- ۴- شناساندن آثار و ابنیه و نمودهای عینی باقیمانده از دوران گذشته
خیلی کم کم متوسط زیاد خیلی زیاد
- ۵- ارائه روایات و اساطیر و خاطرات ایرانیان
خیلی کم کم متوسط زیاد خیلی زیاد
- بازنمایی گذشته:
- ۱- مقایسه وقایع گذشته با اتفاقات کنونی کشور
خیلی کم کم متوسط زیاد خیلی زیاد
- ۲- بازتولید حوادث مشابه وقایع تاریخی مهم کشور
خیلی کم کم متوسط زیاد خیلی زیاد
- ۳- تولید مفاهیم تاریخی با تاکید بر فرهنگ گفتگو
خیلی کم کم متوسط زیاد خیلی زیاد
- ۴- تقویت هویت ملی میهنی
خیلی کم کم متوسط زیاد خیلی زیاد
- تقویت حافظه:
۱. ثبت اطلاعات تاریخی اعم از رویدادها و وقایع تاریخی
خیلی کم کم متوسط زیاد خیلی زیاد
۲. ثبت زمان و مکان رویدادهای مختلف
خیلی کم کم متوسط زیاد خیلی زیاد
۳. تقویت فرهنگ مکاتبه‌ای
خیلی کم کم متوسط زیاد خیلی زیاد
۴. ایجاد حافظه تاریخی کاذب
خیلی کم کم متوسط زیاد خیلی زیاد

۵. انعکاس حضور مردم در بزرگداشت وقایع تاریخی مهم

خیلی کم کم متوسط زیاد خیلی زیاد

انتقال تاریخ و فرهنگ:

۱. معرفی منابع مکتوب تاریخی

خیلی کم کم متوسط زیاد خیلی زیاد

۲. ابزار و روشی برای یادگیری فرهنگ و تاریخ

خیلی کم کم متوسط زیاد خیلی زیاد

۳. کاربردی بودن در حوزه آموزش فرهنگ و تاریخ به سنین مختلف

خیلی کم کم متوسط زیاد خیلی زیاد

۴. استفاده از این شبکه‌ها خسته‌کننده نیست

خیلی کم کم متوسط زیاد خیلی زیاد

۵. انتقال تاریخ از طریق نمادها و نشانه‌های تاریخی

خیلی کم کم متوسط زیاد خیلی زیاد

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی